

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776(E) | SJIF 2023: 6.907

Raximova Dilshoda
Baxritdinovna

Samarqand viloyati

pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi

«Ijtimoiy-iqtisodiy fahlar metodikasi» kafedrası f.f.nom, dosenti.

TA'LIM SIFATI TUSHUNCHASI VA OLIY TA'LIM SIFATINI BAHOLASH HAMDA MODELLASHTIRISH

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim sifati tushunchasi va oily ta'lim boshqaruvida oily ta'lim sifatini modellashtirish yoritib berilgan. Shuningdek maqolada oily ta'lim sifatini samarali baholash va oily ta'lim sifatini boshqarish imkonini beradigan oily ta'lim sifatini modellashtirish metodologiyasi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar Ta'lim sifati, tarbiya, komil inson, ijtimoiy boshqaruv, metodologiya, ijtimoiylashuv, oily ta'lim, ma'naviyat, axloqiy tarbiya, matematik modellar.

Ta'lim inson ijtimoiylashuvining muhim tarkibiy qismi hisoblanib, jamiyatdagi muammolarni hal etishda asosiy o'rin egallaydi. Ta'limni rivojlantirish bilan bir qatorda jamiyatni yana bir muhim masala – ta'lim sifatini oshirish muammosi doimo tashvishga solib kelgan. Zero, ta'lim mahsuloti hisoblangan mutaxassislarning salohiyati jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy rivoji bilan chambarchas bog'liq. Ta'lim-tarbiya haqidagi fikrlar ilk bor zardushtiylik dinining muqaddas kitobi «Avesto»da keltirilgan. Qadimgi davlatlar va ularning sivilizatsiyalari erishgan yutuqlar butun dunyoga ma'lum. O'sha davrlardagi allomalar ilmfan, san'at va madaniyatni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratgan.

Ta'lim, ijtimoiy boshqaruv, ma'naviyat va axloqiy tarbiya masalalari, ta'limning hamda ijtimoiy munosabatlarning shaxs ijtimoiylashuvida o'rni to'g'risidagi g'oyalar

O'rtta Osiyo mutafakkirlaridan Imom al-Buxoriy, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Abdulholiq G'ijduvoni, Abu Rayhon Beruniy, Hoja Ahmad YAssaviy, Jaloliddin Davoniy, Kaykovus, Najmiddin Kubro Xivaqiy, Bahouddin Naqshband, Husayn Voiz Koshifiy, Amir Temur, Alisher Navoiy, Jaloliddin Rumiy, YUsof Xos Xojib, Imom G'azzoliy asarlarida talqin qilingan bo'lib, ularning asarlaridagi sotsiologik nuqtai-nazar va qarashlarida o'z aksini topgan. Jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlarda ta'lim-tarbiya sifatini oshirish orqali komil inson qiyofasini yaratish masalalari muqaddas Qur'oni karim va hadislarda alohida o'rganilgan.

Oliy ta'lim sifati muammolari ilk bor evropalik mutaxassislarining asarlarida shakllantirilgan. Angliyada, XX asrning 90-yillarida M.Frezer, Alan Eshvort va Rojer Xarvey, Ronald Barnet, Alma Kraft, Urban Daxlov, Jon Xarris, Maykl SHattok, Andre Staropoli, Ronald Veld, Diana Grin Leo K.J. Gedegebuure, Pitre A.M. Maasen va Don F. Vestexayden, X.R. Kellz, Mauris Kogan va boshqalar. AQSHda oliy ta'lim sifatini baholash muammolari S.Bell, B. Xagerti, D.Stark, L.Xarvey, D.Grin, I.L.Ratklif, X.R.Kellz va boshqalar asarlarida tahlil qilingan.

Rossiyada oliy ta'lim sifati 90-yillar oxiridan boshlab o'rganilgan. Rossiya oliy ta'limi muammolari S.Abramova, G.A.Bordovskiy, E.E.Buxteeva, L.I.Varenova, A.A.Vetrova, V.I.Vovna, E.YU.Girba, L.A.Golub, G. L. Gromiko, S.P.Dokina, S.S.Donetskaya, S.P. Erkovich, N.F.Efremova, D.F.Zakirova, YU.A.Zaxarov, I.A.Zimnaya, B.I.Iskakov, V.G.Kazanovich, S.M.Kalabin, N.P.Kalashnikov, Z.I.Kapelyuk, O.M.Karpenko, V.G.Kinelev, A.A.Kirinyuk, N.V.Kovaleva, B.K.Kolomiets, S.V.Korshunov, V.J.Kuklin, A.A.Kushel, B.X.Land, A.G.Levinson, B.G.Litvak, A.N.Mayorov, T.V.Makarova, V.V.Melnik, V.Meshalkin, V.A.Moskinov, R.V.Muzыchenko, O.G.Nefedova, O.N.Onиценko, B.P.Рышевский, N.I.Popov, A.Prokofev, B.A.Savelev, N.A.Selezneva, O.A.Silaeв, L.M.Struminskaya, A.I.Subetto, E.V.Sumarokova, YU.G.Tatur, D.Tatyanchenko, I.I.Trubina, K.S.Farino, I.B.Fedorov, E.V.Filyuk, A.A.Frenkel, E.Xrikov, M.B. Шелышкова, A.I.CHuchalin, V.D.Shadrikov, E.N.SHuvalov, E.M.YUrtanova va boshqalar asarlarida o'z aksini topgan.

Ushbu tadqiqotchilar oliy ta'lim sifatini aniqlashda turli yondashuvlarni aniqlaganlar va uni baholashning turli mezonlarini taklif qilganlar. Oliy ta'lim sifatini baholashning milliy modelini yaratishda Milliy Akkreditatsiya Agentligining mutaxassis olimlari E.N.Gevorkyan, G.N.Motova, V.G.Navodnov, M.V.Petropavlovskiy, V.J.Kuklin, A.S.Maslennikov, B.A.Savelev, D.I.Petrov, A.P.Paskal va boshqa olimlar nafaqat ta'lim sifati ko'rsatkichlari tizimi va universitetlar uchun har tomonlama baholash mexanizmini ishlab chiqqanlar, balki ushbu protsedurada statistik va matematik modellar, usul va metodologiyalarni qo'llaganlar.

O'zbekistonda Qobulov V.Q., Irmatov M., O'lmasov A.U., Shodiev T.SH., Abdulaev O., Adamov M., Nasriddinov G'.H. va boshqa olimlarning qator ilmiy ishlari bu muammolar tadqiqotiga bag'ishlangan bo'lib, T.Bo'riev, K.Sh.Bobomurodov, F.B.Badalov, N.Muxitdinov, B.Qurmanbaev, X.Eshmatov, Sh.A.Nazirov, A.M.Polatov va ularning shogirdlari tomonidan rivojlantirilgan. Ta'lim sifati ta'lim oluvchilarning o'zlarini, jamiyatni, ta'lim buyurtmachilari talablarini qondirishga

qodir bo'lgan ta'lim natijalarining muhim jihati va xususiyatlari majmuasidir. Talab etilgan darajadagi ta'lim sifati natijalariga ma'lum ijtimoiy pedagogik tizim orqali erishish mumkin Tadqiqotchilarning ko'pchiligi (G. L. Il'in, E. Seytxalilov, SH. Qurbonov[1.]) ta'lim sifati deganda uning takomillashishi, ta'lim oluvchilarning bilimlari, mahorati va qadriyatlarini yaxshilanishi kabi ta'lim muhitidagi sifat o'zgarishlarini tushunadilar. Ta'lim sifati deganda «Ta'lim jarayonining turli ishtirokchilari ta'lim muassasasi tomonidan ko'rsatilayotgan ta'lim xizmatlaridan kutganlarining qanoatlantirilishi darajasi» yoki «Ta'limda qo'yilgan maqsadga va vazifalarga erishish darajasi» [2] deb tavsiflaydi J. Yo'ldoshev. Ta'lim sifati natijasi deganda esa ta'lim jarayonining turli qatnashchilarini o'quv muassasasi tomonidan ko'rsatilgan ta'lim xizmatlaridan qoniqish darajasi yoki ta'limda qo'yilgan maqsad va vazifalarga erishganlik darajasidir. Sifat kategoriyasi insonning obyektiv reallikni bilishdagi ma'lum bosqichni ifodalaydi. Bilish jarayonining dastlabki bosqichida obyekt subyekt oldida o'zining ayrim yoki bir necha xossasi bilan namoyon bo'ladi. Bevosita hissiy idrokda sifat ko'plab xossalarning majmui tarzida ko'rinish beradi. Ta'lim sifati – ijtimoiy kategoriya hisoblanib, jamiyatda ta'lim jarayonining holati va natijasini hamda shaxsning kasbiy, maishiy va fuqarolik kompetentligini shakllanishi va rivojlanishini jamiyat talabi va ehtiyojiga mos kelishini aniqlaydi. Ta'lim sifati ta'lim muassasasining o'quv-tarbiyaviy faoliyatini turli qirralarini tavsiflovchi ko'rsatkichlar majmui orqali baholanadi. Ushbu ko'rsatkichlarga ta'lim oluvchilar kompetentligining rivojlanishini ta'minlovchi ta'lim mazmuni, o'qitish shakli va uslublari, material-texnik baza, xodimlar tarkibi kabilar kiradi.

Ta'lim sifati-inson hayot-faoliyati sifatini oshirish va aniq maqsadga erishishda foydalanish uchun zarur bo'ladigan, aniq sharoitlarda talab etilib olingan bilimlar majmuidir. Bilim sifati – o'quv jarayonini tugatgandan so'ng olingan bilimlarning fundamentalligi, yuqoriligi va ish jarayonida qanchalik kerakliligi bilan belgilanadi. Hozirgi vaqtda ta'lim-tarbiya sifati o'ta muhim, muammoli va dolzarb masala hisoblanadi. Chunki, boshqa barcha ijtimoiy masalalar, siyosiy muammolar va iqtisodiy ko'rsatkichlar aynan ta'lim sifati darajasiga bog'liq holda rivojlanadi. Qolaversa, ta'lim sifati davlat va jamiyat taqdirini, butun ta'lim sifati, qolaversa talabalar bilim sifatini aniqlash dolzarb sotsiologik masalalardan biridir. Bu haqda – O'zbekiston Respublikasi birinchi prezidenti I.A.Karimov «Ta'lim sohasida zamonaviy axborot va kompyuter texnologiyalari, Internet tizimi, raqamli va keng formatli telekommunikasiyalarning zamonaviy usullarini o'zlashtirish, bugungi taraqqiyot darajasini belgilab beradigan bunday ilg'or yutuqlar nafaqat maktab, lisey va kollejlarda, oliy o'quv yurtlariga, balki har qaysi oila hayotiga keng kirib borishi uchun zamin tug'dirishning ahamiyatini chuqur anglab olishimiz lozim» [3], - deya ta'kidlagan. Ta'lim sifati insoniyat taqdirini belgilab beradi. Shu sababli ham ta'lim sifatini -hayot sifati deb izohlash xato bo'lmaydi.

«Ta'lim sifati» atamasi quyidagi omillarga bog'liq holda turlicha ahamiyat kasb etadi:

- oliy ta'lim ishtirokchilarining manfaatlari;
- kirish ma'lumotlari, ta'lim-tarbiya jarayonlari, chiqish
- ma'lumotlari, maqsad va vazifalar kabi tushunchalarning o'zaro nisbati;

- baholanadigan akademik sohaning xususiyatlari yoki tavsifi;
- oliy ta'limning tarixiy rivojlanish davri.

Shuningdek, ta'lim sifati atamasi quyidagi turli darajadagi aniqlanishlarga ham ega:

- sifat – eng yuqori ko'rsatkich sifatida;
- sifat – maqsadga to'liq erishilgan faoliyat shaklida;
- sifat–yaxshilangan va takomillashtirilgan faoliyat shaklida.

Yuqorida keltirilgan «ta'lim sifati» to'g'risidagi aniqlanishlar ta'lim sohasidagi islohotlarning tarixiy davriga bog'liq holda o'z afzalliklari va kamchiliklariga egadir. Ta'lim sifati absolyut va nisbiy tushuncha sifatida qaralishi ham mumkin. Ta'lim sifatining absolyut tushunchasida ta'lim muassasasining statusi, mavqeyi va ustunligini aks etishi nazarda tutiladi. Bunday ideal tushuncha ta'lim muassasasi imidjining rivojlanishi va mustahkamlanishiga sharoit yaratadi va ta'lim sifati ko'rsatkichi bo'yicha eng yuqori darajadagi ta'lim standartiga intilishini ifodalaydi.

Ta'lim sifati nisbiy tushuncha sifatida ham qaralishi mumkin. Bunda sifat ta'lim xizmatning asosiy atributi (ajralmas qismi, asosiy xususiyati) deb hisoblanmaydi va ta'lim jarayonini davlat ta'lim standartiga mos kelishi bilan baholanadi. Shu sababli ta'lim sifati nisbiy tushuncha sifatida ikki xil ma'noda belgilanishi mumkin:

- ta'lim standartiga mosligi;
- ta'lim xizmati iste'molchilarining rasmiy talablariga mos kelishi.

Birinci tushuncha ishlab chiqaruvchi (ta'lim muassasasi) nuqtai nazaridan sifatni belgilasa, ikkinchisi esa iste'molchi, ya'ni ishlab chiqarish korxonalarini tomonidan sifatni baholaydi. Ta'lim sifatiga baho berishda ta'lim samaradorligi tushunchasini ham e'tiborga olish talab etiladi. Ta'lim sifati va samaradorligi tushunchalarini aniqlovchi mezonlar bir-biridan qanday farq qiladi?

Sifat – olingan natijaning maqsadga nisbati (yoki teskarisi), samaradorlik-olingan natijaning xarajatlarga nisbati bilan baholanadi. Ta'lim sifati va ta'lim samaradorligi jamiyatda hayot sifatini ko'rsatuvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Davlat va jamiyat umumiy va kasbiy ta'limga qanchalik ko'p mablag' sarflasa va natijasi eng yuqori xalqaro standartlarga javob bersa, hayot sifati shunchalik yuqori bo'ladi. Amaliyotga murojaat qilinsa, sifat muammosini hal qilishga, ta'lim sifatini baholashga asosiy yondashuvlar quyidagicha belgilanadi:

- ta'lim sifatini aniqlashda tizimli yondashuv zarur;
- ta'lim sifatini baholash «sifatni aniqlashning «ichki» va «tashqi» deb nomlangan jihatlari bilan bog'liq, ya'ni ham utilitar o'lchashni, ham itellekt, bilimga egalik va ijodiy salohiyat bilan bog'liq bo'lgan o'zgarishlarni o'z ichiga oladi;
- ta'lim sifatini baholash ijtimoiy buyrutmaga mo'ljallangan ekspert, natijali va umumiy yondashuvlarni o'z ichiga olishi kerak;
- professionallarni ekspert baholashsiz sifatni baholashning iloji yo'q;
- ta'lim sifatini baholash uchun ta'lim sifatining ma'lum ko'rsatkichlarini kiritish zarur. Bu ko'rsatkichlarni uch guruhga bo'lish mumkin: ta'limga va uni ta'minlashga ketgan harajatlarni tavsiflovchi ko'rsatkichlar, o'quv jarayoni sifatining ko'rsatkichlari, o'qitish natijalarining ko'rsatkichlari;

– ta’lim sifatini davlat darajasida, mintaqaviy darajada va o‘quv ta’lim sifati o‘lchanuvchanligi muammolari bilan bir qatorda ekvivalentlik muammosi (ya’ni qiyosiylik, jamiyat talablariga moslik va shu bilan bog‘liq bo‘lgan pedagogik kadrlar kasbiy bilimdonligi), oliy ta’lim sifatini oshirish yo‘lini qidirish muammosi dolzarbligicha qolmoqda.

Innovatsion ta’lim bilimning mustahkam bo‘lishiga nisbatan talablarni rad etmaydi.

Axborot texnologiyalariga asoslangan zamonaviy innovatsion ishlab chiqarish yuqori intellektual salohiyat va kasbiy malakaga ega bo‘lgan tegishli ishchi kuchini talab qiladi. Oliy ta’limning sifati va raqobatbardoshligi bugungi kunda respublikaning barqaror rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega.

Oliy ta’lim sifatini oshirishning matematik modellarini yaratish O‘zbekiston ta’lim tizimini rivojlantirishning eng asosiy omillaridan biri bo‘lib xizmat qilishi tadqiqotning dolzarbligini quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

Birinchidan; dunyoning ko‘plab mamlakatlarida jamiyat va davlat taraqqiyotining zaruriy sharti sifatida ta’lim tizimining barqaror faoliyat ko‘rsatishi va rivojlanishini ta’minlash uzoq vaqt davomida davlat siyosati masalasi sifatida qaralgan;

Ikkinchidan; ta’lim faoliyatini tartibga soluvchi me’yoriy-huquqiy hujjatlarda ta’lim davlatning obro‘-e’tiborini, kelajagini va hatto milliy xavfsizligini belgilaydigan eng muhim omil sifatida e’lon qilingan.;

Uchinchidan; davlat akkreditatsiyasiga e’tibor qaratgan holda modellashtirish apparatini, davlat tomonidan tartibga solish tizimi faoliyatini ta’minlovchi usul va texnologiyalarni nazariy tadqiq etish, ishlab chiqish va sinovdan o‘tkazish ta’lim sohasidagi nazariy va amaliy tadqiqotlar sohasidagi eng muhim vazifalardan biri sifatida qaralishi mumkin;

To‘rtinchidan; bugungi kunda mamlakatimizda ijtimoiy - iqtisodiy vaziyatning murakkabligiga qaramasdan, sof texnik va iqtisodiy vazifalardan – hozirgi kunga qadar dunyoning eng ilg‘or pozitsiyalarini egallab turgan ta’limni rivojlantirish strategiyasini shakllantirish muammolari, ta’lim tizimining salohiyatini saqlab qolish va rivojlantirish muammolari va boshqa eng xilma-xil vazifa va muammolar rahbar oldida turibdi;

Beshinchidan; oliy ta’lim sifatini oshirish respublikaning strategik maqsadiga aylanib, mamlakatdagi oliy ta’lim muassasalari faoliyatining tobora muhim shartiga aylanmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi ijtimoiy taraqqiyoti “milliy modeli” ning yadrosi sifatida namoyon bo‘ladigan jamiyatning ma’naviy-axloqiy va madaniy rivojlanishini, o‘zbek xalqining tarixi va davlatchiligini, ta’limning uzluksizligi va izchilligini, barkamol avlodni tarbiyalash masalalarini o‘rganish mamlakatimiz ijtimoiy fanlarida barqaror tarzda tadqiq qilib kelinayapti. Tanlangan mavzu tadqiqoti ham mazkur ustuvor ilmiy yo‘nalishlarga mos bir jihat sifatida, sotsiologik xususiyatda olib borilishi muhim ma’no kasb etadi.

Oliy ta’lim sifatini eng samarali baholash va ushbu sifatni boshqarish imkonini beradigan oliy ta’lim sifatini modellashtirish metodologiyasini ishlab chiqish-asosiy

maqsaddir. Qo‘yilgan maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalarni bajarish ko‘zda tutilgan:

oliy ta‘lim sifatini modellashtirishning nazariy asoslarini ishlab chiqish.

“oliy ta‘lim sifati” tushunchasini tahlil qilish, oliy ta‘lim sifat mezonlarini modellashtirishda raqobatbardoshlik va mutaxassislarni jalb qilishning ahamiyatini aniqlash, oliy ta‘lim sifatini modellashtirish usullarini aniqlash;

oliy ta‘lim sifatini modellashtirish bo‘yicha xalqaro tajribani tahlil qilish.

xorijiy olimlar tomonidan ishlab chiqilgan oliy ta‘lim sifatini baholashning statistik va matematik usullarini tizimlashtirish, umumlashtirish va tanqidiy tahlil qilish;

taqqoslash imkonini beradigan oliy ma‘lumotli mutaxassislarni ish bilan ta‘minlashda turli omillarning ta‘sirini modellashtirish uslubini aniqlash;

bitiruvchilarni ishga joylashishi va yangi biznesni ochishi orqali oliy ta‘lim sifatini baholash uchun eng mos modellarni aniqlash;

omillar tizimini o‘rganish va bitiruvchilarning bandlik mezonlaridan foydalangan holda oliy ta‘lim sifatini baholash modelini yaratishdan iborat.

Xulosa qilib aytganda bugungi kunda ta‘lim sifatini samaradorlini rivojlantirish uchun davlatimiz tomonidan barcha imkoniyatlar amaliyotga tatbiq etilayapti. Prezidentimiz ta‘kidlanganlaridek, “Mamlakatimizda ilm-fanni rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda, joriy yilda esa, hammamizga ma‘lum, yil nomiga munosib ravishda bunday e‘tibor kuchaytiriladi. Sohadagi dolzarb masalalar hal etilib, ilmiy-tadqiqot faoliyati qo‘llab-quvvatlanadi. Yangi ilmiy muassasalar va yo‘nalishlar tashkil etilishi shular jumlasidan. 2019 yil 29 oktyabr kuni O‘zbekiston Respublikasining “Ilm-fan va ilmiy faoliyat to‘g‘risida”gi qonuni qabul qilindi. Uni hayotga tatbiq etishning amaliy platformasini yaratish maqsadida Fan va texnologiyalar bo‘yicha respublika kengashi tashkil etildi.

Fanlar akademiyasi va uning institutlariga “yangidan hayot baxsh etish” natijasida tizimdagi ilmiy muassasalar soni 20 tadan 35 taga yetdi. Akademiyaga saylovlar qayta tiklandi. Innovatsion rivojlanish vazirligi tashkil etildi, bir qator innovatsiya markazlari, ilmiy klasterlar yo‘lga qo‘yildi.[5] Bugungi kunda jamiyatimiz har tomonlama rivojlanib borishi uchun keng imkoniyatlar yaratilayapti. Buni esa to‘la amaliyotga tatbiq etish uchun oliy ta‘lim mutaxassislari, malaka oshirish tizimida faoliyat ko‘rsatayotgan professor o‘qituvchilar ta‘lim sifatini rivojlantirish va modellashtirish uchun bor imkoniyatlarni nazariy va amaliy bilimlarni qo‘llanilsa yuqori marralarni qo‘lga kiritgan bo‘lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ruyxati:

1. Breslav G.M. Emotsionalne osobennosti formirovaniya lichnosti v detstve:norma i otkloneniya. – M.: Pedagogika, 1990. – 140 s.
2. Hasanboyev J. va boshqalar. Pedagogika fanidan izohli lug‘at. T.: “Fan va texnologiya”, 2009 yil, 470 b.
3. I.Karimovning O‘zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi qabul qilinganligining 17 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimda so‘zlagan “O‘zbekiston Konstitusiyasi - biz uchun demokratik taraqqiyot yo‘lida va fuqorolik

jamiyatini barpo etishda mustahkam poydevordir” mavzusidagi ma’ruzasi. // Xalq so‘zi. 2009 yil 6 dekabr.

4. www.youtube.com. Президент олимлар билан очик мулоқоти. 16:05 31 yanvar 2020 siyosat.